

R. ter Beek, *Manoevreren. Herinneringen aan Plein 4* (Amsterdam: Balans, 1996, 271 blz., f39,50, ISBN 90 5018 342 5).

In de Nederlandse politieke cultuur is het ongebruikelijk dat bewindslieden kort na hun aftreden hun herinneringen voor een breed publiek toegankelijk maken. Voor het beleidsterrein defensie zijn de venijnige *Dagboeken van Bram Stemerding* uit 1986 lange tijd de uitzondering op de regel geweest. Deze publicatie heeft de PvdA-politicus geen populariteitsprijs bezorgd. Integendeel, hoe zuur de druiven waren, bleek najaar 1989. Niet hij, erkend fractiespecialist in de 'Mjzerwinkel' van Defensie, maar de aimabele Relus ter Beek, die Buitenlandse Zaken beter kende dan Defensie en die over geen enkele leidinggevende of managementervaring beschikte, werd door Wim Kok uitverkoren tot minister. De ongezouten aanval toen van Stemerding op zijn partijgenoten heeft Ter Beek in zijn pas verschenen *Manoevreren* van het predikaat 'karaktermoord' voorzien. Een hard oordeel uit de pen van iemand die — zo blijkt uit deze memoires — liever de degen dan de botte bijl hanteert.

Ter Beek biedt eerst en vooral een boeiende en goed geschreven kijk in de keuken van de krijgsmacht. Zijn functioneren als lid van de ministerraad en de contacten met politieke geestverwanten komen slechts ter sprake wanneer er een duidelijke relatie met de ministeriële portefeuille bestaat. Deze aferking valt weliswaar te billijken, maar blijft jammer. Het ministerschap van Ter Beek, dat van 7 november 1989 tot 22 augustus 1994 duurde, kan immers nu al als trendbreuk in de Nederlandse (militaire) geschiedenis worden gekenschetst. Daarom was meer aandacht voor het eigen functioneren in de formele én informele politieke arena bepaald niet misplaatst geweest. Ter Beek is nauwelijks aangetreden of de Berlijnse muur valt en het einde van de Koude Oorlog wordt bezegeld. Voorde Nederlandse krijgsmacht waren de gevolgen immens. Ter Beek en zijn naaste adviseurs — van wie in ieder geval de bevelhebbers ook nog eens belangenbehartigers van het eigen krijgsmachtdeel waren — moesten een nieuwe koers uitstippelen. Waar de minister als een van de eersten het fundamentele karakter van de wijzigingen in de internationale verhoudingen onderkende, hadden veel adviseurs aanvankelijk hun twijfels. Met de bevelhebber van de Koninklijke Landmacht, luitenant-generaal Rien Wilmink, voorop, hadden zij meer vertrouwen in het veiligheidspolitieke oordeel van de geroutineerde *hard-liner* Hans van den Broek. Werd Ter Beek mede door eigen onervarenheid gedwongen regelmatig over de rechterschouder te kijken richting Buitenlandse Zaken, ook zijn eigen partij liet hem niet met rust. De PvdA-fractie was — zo luidt zijn terechte klacht — meer geïnteresseerd in de hoogte van het 'vredesdividend' dan in de inhoudelijke discussie over de grondslagen van de krijgsmacht.

Het boek bestaat uit negen hoofdstukken. De meeste bladzijden handelen over de rigoureuze verkleining en herstructurering van de krijgsmacht die tijdens Ter Beeks bewind zijn beslag kreeg. De hoofdstukken 1 tot en met 3 laten zien hoe Ter Beek met veel zoeken en tasten uiteindelijk consensus weet te bereiken op twee prangende dossiers: de deelname van de krijgsmacht aan de Golfoorlog én de grondslagen voor de krijgsmacht voor de toekomst. Kernbegrippen bij de laatste, moeizame operatie waarbij vooral de Koninklijke Landmacht op de pijnbank lag, waren: afslanking, herstructurering tot flexibel inzetbare eenheden met de nieuwe luchtmobiele brigade als speerpunt en het tegengaan van renationalisering binnen de NAVO door de vorming van multi-nationale eenheden.

De eerste hoofdstukken laten de worsteling zien van een door de wol geverfd kamerlid dat als minister de eigen wetmatigheden van ambtelijke processen moet zien te doorgronden én onder de knie te krijgen. Dat laatste lukt Ter Beek geleidelijk aan, al betaalt hij daarvoor een prijs: gedwongen rust, opgelegd door de bedrijfsarts. Na de defensienota van 1991 zien we Ter Beek met meer zelfvertrouwen opereren. Met veel humor beschrijft hij hoe een nieuwe relatie met

de voormalige vijanden van het Warschaupact wordt nagestreefd. Uitvoerig gaat hij in op de inzet van Nederlandse militairen bij VN-missies en humanitaire acties die in aantal en omvang snel toenemen. Opvallend is het gesignaleerde cultuurverschil tussen Defensie en Buitenlandse Zaken: waar Defensie zorgvuldig de risico's voor het eigen personeel wikt en weegt, lijkt de vaderlandse diplomatie zich tot een handelsreiziger in militairen te ontpoppen. *En passant* onthult de auteur hoe de Nederlandse regering in het geheim de democratisering van de Surinaamse krijgsmacht heeft ondersteund. In hoofdstuk 6 wordt de afschaffing van de dienstplicht (formeel: de opkomstplicht) behandeld, waarbij duidelijk wordt dat politieke besluitvorming in de praktijk weerbarstiger is dan velen aan de universiteiten leren. Wat betreft de inzet in voormalig Joegoslavië, het thema van hoofdstuk 7, loopt Ter Beek niet voor zijn verantwoordelijkheden weg. Terwijl de discussie over Srebrenica nog lang niet is verstomd, zet hij nog eens uiteen hoe — onder druk van de Tweede Kamer en de media, tegen aarzelingen en twijfels bij de militaire adviseurs in — uiteindelijk tot inzet van de prille luchtmobiele brigade is overgegaan.

Ter Beek toont zich in zijn afrondende beschouwingen trots op de erfenis die hij heeft achtergelaten, een prioriteitnota uit 1993 die algemeen als baken voor de nieuwe, flexibele beroeps-krijgsmacht wordt gezien. Hij betreurt het dat hij zijn werk niet in een tweede termijn heeft kunnen afmaken. Wellicht koestert hij nog hoop. Anders valt zijn opvallend milde oordeel over bepaalde tegenstrevers alsmede het uitsluitend (en dus selectief) noemen van goede, plezierige, integere, loyale et cetera medewerkers moeilijk te verklaren. Hij is — zo lijkt het — bewust niet in de azijnzure voetsporen van Stemerink getreden.

Het is een boeiend en nuttig boek geworden. Ter Beek heeft zich gehouden aan zijn uitgangspunt dat 'feiten moeten kloppen'. Slechts op één onzorgvuldigheid heb ik hem kunnen betrappen — de aanduiding *Wehrmacht* voor de huidige *Bundeswehr*. Bij de beeldvorming zijn echter wel kanttekeningen te plaatsen. De betoogtrant vertoont een opvallende overeenkomst met die van een zegevierende voetbaltrainer: het eindresultaat is richtinggevend. De voetbalfanaat Ter Beek schetst zichzelf als een vastberaden roerganger die met vaste hand en een duidelijke koers de krijgsmacht door een onzekere periode heeft geloodst. Zijn gemanoeuvrer moet dan ook gezien worden als tactisch handelen om anderen — binnen en buiten de krijgsmacht — op dezelfde koers te krijgen. Op deze voorstelling van zaken valt het nodige af te dingen. Hoe valt de opvallende waardering binnen het ministerie voor Jan Pronk als minister ad interim te verklaren dan uit de wetenschap dat Pronk beslissingen nam? Ter Beek heeft meer tijd nodig gehad om een duidelijke visie te ontwikkelen en vooral om die in beleid vertaald te krijgen dan hij in *Manoeuvreren* beschrijft. Daarnaast poogt hij zijn eigen ministersperiode wat erg gemakkelijk meer reliëf te geven door een wel heel idyllisch beeld te schetsen van het ministerschap voor 1989. Zo was ook in de overzichtelijke koude-oorlogsperiode de omvang van de krijgsmacht regelmatig een punt van discussie. Wanneer Ter Beek poneert dat 'de generaals' zich voor de val van de muur nooit bezorgd maakten over de hoogte van het defensiebudget, dan miskent hij de historische realiteit — en doet hij zijn voorgangers aan Plein 4 tekort.

Deze beperkingen van het genre ten spijt, luidt mijn eindoordeel positief. Relus ter Beek heeft fris van de lever een waardevol boek geschreven.

P. H. Kamphuis

Erasmus in de aanval. Aantekeningen bij de *Antibarbari*

BUNNA EBELS-HOVING

Inleiding, opzet

Erasmus van Rotterdam (1469-1536) dankt zijn grote faam vooral aan zijn *Lof der Zotheid* (1511, 1514) en zijn *Samenspraken* (1518, 1522-1533)¹. Het eerste werk stond aan het begin van zijn meest invloedrijke jaren, het tweede, een steeds groeiende verzameling, was de vrucht van zijn 'ouderdom'. Maar Erasmus was al beroemd voordat de eerste versie van de *Lof* verscheen. Al voor zijn twintigste was hij een uitvoerige briefwisseling begonnen, waarmee hij zijn plaats in humanistenkringen bepaalde, en al in 1500 had hij een eerste verzameling *Adagia* (spreekwoordelijke gezegden) uitgegeven, die bepaald niet onopgemerkt was gebleven. Daarvóór, dus tot ongeveer zijn dertigste, was Erasmus in de eerste plaats dichter, en als zodanig alleen in een kring van insiders bekend². Maar vanaf het begin was hij ook méér dan dichter, wilde hij ook meer zijn — die ambitie blijkt al uit zijn vroegste brieven. De richting van dat 'meer' werd duidelijk nadat hij het klooster Stein had verlaten, in 1493, toen hij zelf aan de kost moest komen. In die tijd schreef hij zijn eerste zelfstandige prozawerk, dat meestal met de verkorte titel *Antibarbari* ('Tegenbarbaren') wordt aangeduid. Over dit jeugdwerk zal het hier gaan.

Niet omdat het in enig opzicht over het hoofd is gezien. Geen letter die Erasmus ooit schreef is nu, na vijf eeuwen, over het hoofd gezien; het tegendeel is het geval: al zijn geschriften, ook de *Antibarbari*, hebben hun eigen rijke traditie van interpretatie en commentaar. De enige rechtvaardiging voor een poging daar nog een steentje aan bij te dragen ligt, paradoxaal, juist in de zwaarte van die traditie, waaronder het werk zelf bijna schuil gaat. De eigenlijke bedoeling die Erasmus met zijn 'Tegenbarbaren' kan hebben gehad is niet gemakkelijk meer te vatten. Daarom biedt dit artikel een poging tot 'onbevangen' herlezing aan — in het volle besef, overigens, van het betrekkelijke van die onbevangenheid. De opzet is eenvoudig die van een leesverslag, waarbij eerst enkele vormkenmerken de aandacht krijgen, waarna een zoektocht naar

1 Een Nederlands publiek oriënteert zich momenteel het beste op Erasmus-in-het-algemeen via de fraai afgewogen, bondige biografie van C. Augustijn, *Erasmus* (Baarn, 1986), en via het bewonderenswaardig indringende opstel van G. Th. Jensma, 'Erasmus van Rotterdam (1469-1596)', in: *Erasmus. De actualiteit van lijn denken* (Zutphen, 1986, 1996²) 9-56. Dit laatste kan op een aantal punten als een wezenlijke moderne reactie op Huizinga's nog altijd schitterende *Erasmus* van 1924 gelden: '...in dit opstel wordt er van uitgegaan dat Erasmus' ambivalentie niet een psychologische maar een tijdgebonden literaire eigenschap was', 11 (Voor Huizinga's *Erasmus* zie *Verzamelde werken*, VI (Haarlem, 1950)3-194, maar vergelijk ook zijn latere, op veel essentiële punten toegespitste 'Erasmus-Gedenkrede im Basler Münster', 1936, aldaar 204-219). De nieuwste Erasmus-biografie is op dit moment J. D. Tracy, *Erasmus of the Low Countries* (Berkeley, 1996); aan Tracy's eerdere werk over vooral de jonge Erasmus, waaraan verderop wordt gerefereerd, heeft dit opstel veel te danken.

2 Dat Erasmus in zijn jeugd allereerst dichter was, is wel algemeen geaccepteerd: C. Reedijk, ed., *Poems of Desiderius Erasmus* (Leiden, 1956); J. Usewijn, 'Erasmus ex poeta theologus', in: I. J. Coppens, ed., *Scrinium erasmianum* (Leiden, 1969) 375-389, vooral 384.